

О. Г. Топчієв, д-р геогр. наук, проф.,
Н. Є. Нефьодова, канд. геогр. наук, доц.,
В. В. Яворська, канд. геогр. наук, доц.
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра економічної та соціальної географії,
Шампанський пров. 2, Одеса-58, 65058, Україна

КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Представлена історія кафедри економічної та соціальної географії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, починаючи з часу її організації в 1921 р. Названі завідуючі кафедрою (з 1921 р.) та викладацький склад кафедри післявоєнного часу. Показані основні напрямки науково-дослідної роботи колективу кафедри та окремих вчених, участь кафедри в науковому та громадсько-політичному житті країни, регіону, м. Одеси. Охарактеризоване місце та роль кафедри в підготовці спеціалістів-географів та наукових кадрів вищої кваліфікації. Названі основні публікації співробітників кафедри, в числі яких підручники та навчальні посібники, монографії та національні доповіді, зарубіжні публікації.

Ключові слова: кафедра, географія, економіка, соціологія, наука, освіта.

Вперше в Одесі кафедра економічної та соціальної географії була організована у складі Одеського інституту народного господарства, і її протягом 1921–1930 рр. очолював професор О. О. Сухов. В Одеському університеті кафедра економічної географії утворена значно пізніше — лише у 1934 р., у зв'язку із відновленням цього вузу. В ОДУ кафедрою завідували: проф. О. О. Сухов (1934–1937 рр.), доц. О. М. Смирнов (1937–1963 рр.); доц. К. Є. Повітчана (1963–1970 рр.); доц. Д. І. Богуненко (1970–1973 рр.); проф. І. Ф. Мукомель (1973–1975 рр.); доц. О. І. Полоса (1975–1980 рр.); проф. О. Г. Топчієв (з 1980 р. до цього часу).

У різний час, починаючи з повоєнних років, на кафедрі працювали доктори наук, професори В. О. Дергачов, І. Ф. Мукомель, О. Г. Топчієв, кандидати наук, доценти Н. І. Блажко, Д. І. Богуненко, Б. Л. Гуревич, Л. Х. Калустян, І. М. Ланда, Й. В. Мимрін, А. Е. Молодецький, В. Г. Пижов, К. Є. Повітчана, О. І. Полоса, О. М. Смирнов, викладачі В. П. Мазур та М. Й. Мазур, методисти Є. К. Кікоїн та В. М. Однолько. На даний час у штаті кафедри доценти, кандидати наук В. М. Андерсон, І. І. Кондратюк, Н. П. Михайлова, Н. Є. Нефьодова, З. В. Тітенко, Л. В. Хомич, В. В. Яворська, старші викладачі С. Б. Куделіна, В. Л. Смольський, В. А. Хомутов, у складі кафедри учбова лабораторія ГІС — технологій (науковий керівник В. М. Андерсон, інженери О. Ю. Єрастова, О. Ю. Савюк) та науково-дослідна група (наукові співробітники Л. П. Платонова та А. М. Шашеро).

На даний час штатний розклад кафедри охоплює 7 ставок доцентів, кандидатів наук, 3 старших викладачі, 1 — асистент, 2 — лаборанти. Завідувач кафедри — Топчієв Олександр Григорович, доктор географічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України. Кафедра готує спеціалістів і магістрів за спеціальністю економічна та соціальна географія. З 2003 р. відкрита спеціалізація “Географічні основи економіки та управління розвитком регіону”.

З початку 1970-х років більшість викладачів кафедри бере участь у розробці бюджетної науково-дослідної теми “Територіальна організація продуктивних сил Південного економічного району” (наукові керівники — доценти К. Є. Повітчана, Д. І. Богуненко, О. І. Полоса). Помітною подією у науковій діяльності кафедри стала розробка крупномасштабного атласу сільського господарства Одещини (1973–1975 рр.) під науковим керівництвом професора І. Ф. Мукомеля. Ця робота залишилась незавершеною. Своєрідним її визнанням стало проведення у 1976 р. в Одесі двох симпозіумів за програмою XXIII Міжнародного Географічного Конгресу (Москва, 1976 р.) з питань виробничої типології сільського господарства та впливу агропромислової інтеграції на територіальну організацію сільської місцевості. У цей час на кафедрі започатковані перші госпдоговірні теми (наукові керівники доценти Д. І. Богуненко та О. Г. Топчієв).

У 1972 р. кафедра ініціювала проведення III симпозіуму з теоретичної географії — нового напрямку вітчизняної географії, до становлення якого були причетні О. М. Смирнов, Б. Л. Гуревич, Н. І. Блажко, О. Г. Топчієв. У квітні 1979 р. у Ленінградському університеті відбувся захист докторської дисертації О. Г. Топчієва “Моделі просторової організації геосистем”, яка була підсумком його розробок у галузі теоретичної географії.

У 1990 р. на базі кафедри пройшло передконгресне засідання комісії з математичних методів географії за програмою XXVII конгресу Міжнародного Географічного Союзу, на якому О. Г. Топчієва обрано дійсним членом цієї комісії.

У 1980-х роках на кафедрі сформувалась науково-дослідна група (сектор), що займалась розробкою госпдоговірних, а пізніше і держбюджетних наукових тем. Зокрема, досліджувалась зона впливу (30-кілометрова зона) Південноукраїнської АЕС, природно-ресурсний потенціал та розселення в межах регіону Українського Причорномор'я. У складі групи працювали О. Ф. Грачова, О. А. Маркова, С. Є. Подругін та ін. У розробленні бюджетних наукових тем приймала участь переважна більшість викладачів кафедри. Викладачі кафедри прийняли активну участь у підготовці та виданні Географічної Енциклопедії України (I–III томи, 1989–1993 рр.). О. Г. Топчієв працював у складі редакційної колегії цього унікального видання. Кафедра стала регіональним центром підготовки та попереднього редагування численних статей та матеріалів до Енциклопедії.

У 1992 р. за програмою міжнародного співробітництва кафедра одержала від географів Утрехтського університету (Голландія) комплект комп'ютерного обладнання, на базі якого була створена перша серед географічних факультетів і наукових закладів України ПІС-лабораторія.

Надалі викладачі (доц. В. М. Андерсон) і науковці кафедри (І. К. Кіров, Л. П. Платонова, Л. В. Скрижевська, А. М. Шашеро) оволоділи геоінформаційними технологіями та методиками електронного картографування, формування регіональних та тематичних географічних інформаційних систем (ГІС). На даний час ГІС-лабораторія функціонує у складі кафедри як її навчальний підрозділ.

Першим значним міжнародним науковим проектом, у якому безпосередньо приймали участь працівники кафедри (О. Г. Топчієв, Л. В. Хомич), стала міжнародна програма екологічного порятунку Чорного моря, організована й фінансована Всесвітнім банком (США). Протягом 1994–1997 рр. у її складі розроблявся науковий проект “Програма інтегрованого менеджменту берегових зон Чорного і Азовського морів” із участю провідних фахівців усіх причорноморських країн — України, Росії, Грузії, Туреччини, Болгарії та Румунії. У 1995 р. групою одеських та київських спеціалістів під науковим керівництвом проф. О. Г. Топчієва була підготовлена національна доповідь “Стан і перспективи інтегрованого менеджменту прибережними смугами морів в Україні”. А в 1997 р. під егідою ООН вийшла друком монографія, що являла собою Національну доповідь України: “Black Sea Environmental Priorities Study — Ukraine” (New York, 1998). Ця робота підготовлена авторським колективом з участю О. Г. Топчієва. Восени 1997 р. був проведений науковий симпозіум “Релігія — наука — екологія: Чорне море в кризі”, що мав надзвичайно високий рівень представництва. Серед його організаторів та безпосередніх учасників — глави багатьох церков (православної — Варфоломій I, англіканської — Джон Пергамонський, вищі церковні ієрархи всіх причорноморських країн), видатні науковці (Жак-Ів Кусто, вже покійний, та ін.), політиків (А. Гор, тогочасний віце-президент США та ін.). Наукова конференція була проведена у формі круїзу по Чорному морю з зупинками в кожній з причорноморських країн, зустрічами з державними діячами та екологічною громадськістю. Показово, що в Україні, що має досить довге морське узбережжя в Азово-Чорноморському басейні, були зроблені дві такі зупинки — в Ялті та Одесі. У складі Української делегації у цьому симпозіумі брав участь проф. О. Г. Топчієв.

В умовах державної незалежності України, починаючи з 1993 р., на кафедрі започаткований новий для вітчизняної науки напрямок — регіоналістика, що охоплює регіонознавство, регіоналізацію України, регіональне планування та самоврядування. Протягом 1993–1995 рр. групою спеціалістів кафедри, облдержадміністрації (П. А. Пузирний та ін.), Одеського інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень (канд. економ. наук В. П. Коровкін та ін.) була розроблена “Концепція соціально-економічного розвитку Українського Причорномор’я” (науковий керівник проф. О. Г. Топчієв). Вона була схвалена Кабінетом Міністрів України (постанова № 324, від 5 травня 1995 р.). Надалі (1996–1997 рр.), на основі цієї концепції великим колективом спеціалістів Одеської, Миколаївської, Херсонської областей та Автономної Республіки Крим була розроблена “Програма соціально-економічного розвитку регіону Українського Причорномор’я”.

У 1996 р. у новоствореному Одеському інституті державного управління (на той час — Одеський філіал Української академії державного управління, нині — Одеський регіональний інститут державного управління НАДУ) була створена кафедра регіональної економіки, яку за сумісництвом очолив проф. О. Г. Топчієв. У 1997 р. вийшов друком один з перших в Україні посібників з регіональної економіки “Теоретичні основи регіональної економіки” (автор О. Г. Топчієв). У 2005 р. вийшов друком ще один навчальний посібник з регіоналістики, рекомендований для слухачів Української академії державного управління: О. Г. Топчієв, Т. М. Безверхнюк “Регіональний розвиток України і становлення регіональної політики”.

У серпні 1998 р. на основі угоди між Молдовою, Румунією та Україною був сформований Єврорегіон “Нижній Дунай” — міжнародна договірна структура, спрямована на активізацію прикордонного співробітництва на Нижньому Дунаї. Науковці кафедри приймали активну участь в обґрунтуванні концепції формування Єврорегіону та пріоритетних напрямків його функціонування. Проф. О. Г. Топчієв увійшов до складу координаційної ради по розробленню програми розвитку Єврорегіону “Нижній Дунай”. З цієї проблеми науковцями кафедри опубліковані численні аналітичні огляди, проведені дискусії, “круглі столи” та конференції регіонального і міжнародного рівня.

Восени 1998 р., за розпорядженням Кабінету Міністрів України, Одеська обласна державна адміністрація розпочинає розробку концепції та програми соціально-економічного розвитку субрегіону Українського Придунав'я (адміністративних районів Одещини у межах Дунай-Дністровського межиріччя) у контексті формування Єврорегіону “Нижній Дунай” та розв'язання численних питань прикордонного співробітництва України з Молдовою та Румунією. Науковці кафедри за цією програмою науково-дослідних робіт опрацювали природно-ресурсний потенціал субрегіону, його населення та демографічну ситуацію, трудові ресурси та їх використання, соціальну інфраструктуру та сферу послуг Українського Придунав'я.

У серпні 2000 р. указом Президента України була утворена комісія з адміністративно-територіального устрою України, до складу якої увійшов проф. О. Г. Топчієв. У травні 2001 р. указом Президента України затверджена “Концепція державної регіональної політики”. Науковці кафедри разом із спеціалістами Одеської обласної ради (канд. економ. наук Г. І. Арабаджі та ін.) протягом 2002–2003 рр. провели паспортизацію територіальних громад — сільських, селищних і міських рад Одеської області. Кожна з 550 територіальних громад регіону одержала докладну соціально-економічну характеристику за анкетною (паспортом), що містив кількості питань і показників. Таке детальне обстеження територіальних громад здійснено вперше. Створена регіональна інформаційна система “ГІС — територіальні громади Одещини”. Цю роботу виконали під керівництвом О. Г. Топчієва наукові співробітники та аспіранти кафедри Л. П. Платонова, А. М. Шашеро, З. В. Тітенко. Надалі Одещина стала однією з трьох областей країни, де були розроблені піонерні проекти з нового адміністративно-територіального устрою України. У 2006 р. під-

готовлена до захисту кандидатська дисертація З. В. Тітенко “Суспільно-географічні аспекти адміністративно-територіального устрою регіону (на прикладі Одеської області)”, що започаткувала новий напрям суспільно-географічних досліджень в Україні. У 2006 р. при Кабінеті Міністрів України створена Міжвідомча комісія з питань місцевого самоврядування, до складу якої увійшов проф. О. Г. Топчієв.

З 2000 р. розпочинається розроблення програм соціально-економічного розвитку м. Одеси. Спочатку це була програма розвитку міста на близьку перспективу “Одесса–2005”. Пізніше вона переросла у програму гармонічного розвитку міста на найближчі 10 років (до 2012 р.). Для розроблення цих програм була сформована координаційна рада, до складу якої увійшов проф. О. Г. Топчієв. Ним була підготовлена концепція сталого розвитку Одеси, яка доповідалась активу міста, широко обговорювалась у засобах масової інформації і була затверджена міською радою як офіційний документ.

Кафедра економічної та соціальної географії Одеського національного університету була серед тих кафедр і наукових підрозділів, які першими затверджували новий напрямок в екології — геоекологію. Головні творчі здобутки кафедрального колективу за цим напрямком такі. У 1996 р. вийшов друком навчальний посібник проф. О. Г. Топчієва “Геоэкология: географические основы природопользования” (Одесса: Астропринт, 1996. — 392 с.) — один з перших підручників цієї нової дисципліни. Надалі курси геоекології поширились у деяких інших університетах.

Під егідою Одеської обласної ради та обласного управління екології та природних ресурсів великим колективом спеціалістів у 2000 р. була розроблена регіональна програма “Екологія — 2005” (науковий керівник проф. О. Г. Топчієв). Починаючи з 2000 р., за постановою Кабінету Міністрів України, для всіх областей та АР Крим розроблялись регіональні програми екологічної безпеки. Така робота була виконана для Одеської області групою фахівців різних одеських вузів і установ під науковим керівництвом проф. О. Г. Топчієва і вийшла друком під назвою “Регіональна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Одеська область”.

Після прийняття законів України “Про програму формування національної мережі України в 2000–2015 рр.” у 2000 р. та “Про екологічну мережу” (2004 р.) за дорученням Одеської обласної ради, під егідою Південного центру Національної академії Наук України науковці кафедри протягом 2002–2004 рр. розробляли програму формування регіональної екологічної мережі Одеської області та її ескізний проект (схему). Науковим керівником цього наукового проекту був проф. О. Г. Топчієв, у ньому приймали участь наукові співпрацівники О. М. Хуторной (Південний центр НАНУ), а також Л. П. Платонова, А. М. Шашеро та інші.

Екологічне оздоровлення Придунайських озер та розв’язання численних соціальних проблем, пов’язаних із зростаючим господарським навантаженням та техногенним забрудненням Придунайського субрегіону мала на меті міжнародна екологічна програма “Придунайські озера”, яка

розроблялась під егідою TACIS за участю вітчизняних і зарубіжних спеціалістів. Співробітники кафедри доценти В. М. Андерсон, І. І. Кондрачюк, О. І. Полоса, наукові співробітники й аспіранти Л. П. Платонова, А. М. Шашеро, В. І. Тодоров приймали безпосередню участь у цьому крупному науковому проекті і розробляли тематичний блок проблем сталого соціально-економічного розвитку субрегіону Придунайських озер, зокрема, раціонального використання земель, покращення якості води та водопостачання, впровадження технологій органічного землеробства, зменшення техногенного навантаження на довкілля, розв'язання найбільш гострих соціальних проблем. Науковим керівником цього розділу і головним редактором заключного наукового звіту всього проекту був проф. О. Г. Топчієв.

Кафедра брала активну участь у розробленні регіональної інвестиційної політики Одещини, у руслі якої Обласною державною адміністрацією було випущено кілька збірників “Інвестиційний портрет Одеської області”. Випускник кафедри Ю. Г. Дмитрієв очолив регіональну агенцію по сприянню інвестицій і надалі був запрошений вести цю роботу на загальнодержавному рівні. Під егідою кафедри для популяризації та аналітичних розглядів проблем міжнародних транспортних коридорів та міжнародного транзиту через Одещину були організовані випуски тематичних часописів “Причорноморський транспортний кур’єр” (1997 р.) та “Причорноморський регіон” (1998 р.), редактором яких був проф. О. Г. Топчієв. Підготовлені численні публікації для періодичних видань та засобів масової інформації. Науковці кафедри приймали активну участь в обговоренні цих проблем на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Постійна увага у науковій діяльності кафедри приділяється соціально-економічному картографуванню. За роки державної незалежності України науковці кафедри підготували кілька комплексних географічних атласів Одещини, серед них: географічний атлас Одеської області (1992 р., рукопис); економічна карта Одеської області (1996 р.); Атлас Одеської області (до 70-річчя заснування) — Одеса, 2002 р.; Одеська область: географічний атлас (моя мала батьківщина) — Київ: Мапа, 2002 р.

У 2000 р. указом Президента України була створена Координаційна рада з розробки Національного атласу України, яку очолив академік Б. Є. Патон. Членом ради і редакційної колегії атласу був проф. О. Г. Топчієв. Національний атлас України вийшов у світ електронною версією (1999–2000 р.) та картографічним друком (2007 р.).

Серед головних напрямків науково-дослідної роботи кафедри є наступні:

- методологічна й методична розробка концепції регіональних водогосподарських комплексів (доц. Н. Є. Нефьодова підготувала монографію цих питань);
- використання ГІС-технологій в учбовому процесі та у програмах науково-дослідних робіт (доц. В. М. Андерсон — співавтор навчального посібника);
- аналіз геодемографічних процесів та геодемографічної ситуації у регіонах України (доц. В. В. Яворська видала монографію про геодемографічні процеси у приморських регіонах України);

- методологія і методика оцінки якості життя сільського населення регіону (канд. геогр. наук, О. Ю. Савюк);
- етногеографія болгар Придунав'я (канд. геогр. наук В. І. Тодоров);
- теорія і методологія суспільної географії (проф. О. Г. Топчієв видав навчальний посібник і перший в Україні підручник з основ суспільної географії);
- методи суспільно-географічних досліджень (проф. О. Г. Топчієв видав навчальний посібник, доц. Л. В. Хомич, доц. В. В. Яворська);
- розробка генерального плану м. Одеси (2008 р.) та його державна експертиза (2009 р.) — проф. О. Г. Топчієв;
- теорія та методологія планування територій (геопланування) регіонів (проф. О. Г. Топчієв, наукові співробітники Л. П. Платонова та А. М. Шашеро).

На початку 1994 р. на факультеті була створена спеціалізована вчена рада Д 41.051.03 по захисту дисертацій на здобуття вченого ступеня доктора географічних наук за спеціальностями 11.00.02 — економічна та соціальна географія і 11.00.11 — конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів. Раду очолив професор О. Г. Топчієв. Спеціалізована рада успішно функціонує й нині. За цей час розглянуто 5 докторських та понад 30 кандидатських дисертацій з присудженням, відповідно, наукових ступенів докторів і кандидатів географічних наук. Рада обслуговує аспірантів, докторантів і пошукачів з різних регіонів України, зокрема, з Одеси, Сімферополя, Херсона, Мелітополя, Вінниці, Львова, Харкова, а також з Молдови (Придністровський регіон), Китаю. З 2004 р. замість спеціальності 11.00.11 введена кваліфікація 11.00.01 — фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів.

На кафедрі ведеться підготовка кандидатів і докторів наук, зокрема, проф. О. Г. Топчієв підготував 14 кандидатів географічних наук і 3 — з державного управління, а також 3 докторів географічних наук і 1 — з державного управління. Кафедра економічної та соціальної географії здійснює підготовку фахівців вищої кваліфікації за спеціалізацією “Економічна і соціальна географія” і спеціалізацією “Географічні основи економіки та управління розвитком регіону” за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями: “бакалавр”, “спеціаліст”, “магістр”.

Навчальна програма підготовки географів освітньо-кваліфікаційних рівнів “бакалавр” та “спеціаліст” передбачає загальний цикл професійної підготовки студентів та підготовку за професійно-орієнтованими дисциплінами, викладання яких забезпечується кваліфікованими викладачами, з яких сім мають наукову ступінь кандидатів наук та вчене звання доцент.

Підготовка фахівців економіко-географів освітньо-кваліфікаційних рівнів “бакалавр” та “спеціаліст” передбачає засвоєння:

- теоретико-методологічних засад суспільної географії, її предметної області, базовими категоріями і поняттями, методологічними принципами та методичними підходами наукових досліджень суспільно-географічних процесів та явищ, особливостей просторової організації суспільства, які

викладаються у таких дисциплінах, як “Основи суспільної географії” (проф. О. Г. Топчієв, доц. В. В. Яворська), “Теоретичні проблеми економічної та соціальної географії” (проф. О. Г. Топчієв), “Регіональна економічна і соціальна географія” (доц. І. І. Кондратюк, доц. Н. П. Михайлова, ст. викладач В. Л. Смольський, доц. Н. Є. Нефьодова, викладач В. А. Хомутов);

- головних компонентно-галузевих складових суспільної географії за такими дисциплінами, як “Географія сфери обслуговування” (доц. Н. П. Михайлова); “Системи розселення (ст. викладач С. Б. Куделіна), ”Основи етногеографії” (ст. викладач В. Л. Смольський), “Географія транспорту” (доц. Н. Є. Нефьодова), “Територіальні системи промислового виробництва” (доц. В. В. Яворська), “Географія АПК” (доц. Н. Є. Нефьодова), “Географічні основи технологій і виробництв” (доц. Н. П. Михайлова).

З економічною і соціальною географією окремих регіонів світу студенти знайомляться у курсах “Географія країн ЄС” (доц. І. І. Кондратюк), “Географія країн Близького та Середнього Сходу” (викладач В. А. Хомутов), “Постколоніальні країни” (доц. І. І. Кондратюк), “Економічна географія Світового океану” (ст. викладач В. Л. Смольський), “Географія Одещини” (ст. викладач С. Б. Куделіна), “Регіоналізація України” (доц. Н. Є. Нефьодова). Проблеми взаємодії природи і суспільства висвітлено у курсах “Суспільно-географічні проблеми сталого розвитку” (доц. Л. В. Хомич), “Оцінка природних умов і ресурсів” (доц. Л. В. Хомич) та ін. Методичні підходи, засоби та методи наукових суспільно-географічних досліджень викладені у курсах “Методи суспільно-географічних досліджень” (доц. В. М. Андерсон), “Основи районного планування” (доц. Н. П. Михайлова), “Геоінформаційні системи” (доц. В. М. Андерсон), “Соціально-економіко-географічна картографія” (доц. Н. П. Михайлова), “Планування територій” (ас. А. М. Шашеро), “Моделювання та прогнозування в суспільній географії на основі ГІС-технологій” (доц. В. М. Андерсон), “Регіоналізація України” (доц. Н. Є. Нефьодова).

Навчальна програма підготовки географів освітньо-кваліфікаційних рівнів “бакалавр” та “спеціаліст” за спеціалізацією “Географічні основи економіки та управління розвитком регіону” особливу увагу приділяє географічним чинникам та проблемам розвитку економіки в ринкових умовах, які викладаються у спецкурсах “Економічна історія України” (доц. І. І. Кондратюк), “Національні господарські системи” (доц. І. І. Кондратюк), “Світова економіка” (ст. викладач В. Л. Смольський), “Територіальна організація продуктивних сил” (доц. Л. В. Хомич), “Основи регіональної економіки” (доц. З. В. Тітенко), “Основи геоменеджменту” (доц. В. М. Андерсон), “Основи геомаркетингу” (доц. В. М. Андерсон), “Економіка підприємства” (доц. Л. В. Хомич), “Основи підприємництва” (викл. В. А. Хомутов), “Географія торгівлі” (доц. Н. Є. Нефьодова), “Фінанси України” (доц. В. В. Яворська), “Водогосподарський комплекс регіону” (доц. Н. Є. Нефьодова), “Географія і менеджмент туризму” (доц. Н. Є. Нефьодова), “Управління розвитком міст” (доц. З. В. Тітенко), “Економіка природокористування” (доц. Л. В. Хомич), “Міжнародні економіч-

ні організації” (доц. І. І. Кондратюк), “Управління розвитком регіону” (доц. Л. В. Хомич), “Адміністративно-територіальний устрій: суспільно-географічні основи” (доц. З. В. Тітенко), “Географія сільської місцевості” (доц. З. В. Тітенко), “Географія та економіка Світового океану” (ст. викладач В. Л. Смольський).

При підготовці магістрів географії кафедра економічної та соціальної географії значну увагу приділяє актуальним проблемам сучасної географічної науки, актуальним проблемам наукового пошуку, проблемам регіонального розвитку та управління, які викладаються у відповідних курсах: “Глобальні проблеми людства” (доц. В. В. Яворська), “Актуальні проблеми сучасної географічної науки” (доц. В. М. Андерсон), “Проблеми регіонального розвитку та управління” (доц. Л. В. Хомич) та ін.

На кафедрі велику увагу приділяють навчальним та виробничим практикам, які є важливою частиною навчального процесу. Студенти-географи повинні не тільки опанувати теоретичні знання, а й практично вивчати виробничі комплекси, демографічну ситуацію різних регіонів, туристичну інфраструктуру та сучасний екологічний стан довкілля.

Учбова економіко-географічна практика для студентів 1-го курсу проводиться в Одесі з радіальними виїздами в міста Іллічівськ, Южний та Білгород-Дністровський. Студенти отримують навички щодо збору та обробки статистичних даних соціально-економічного характеру, методики проведення польових досліджень. Економіко-географічна практика студентів 2-го курсу проводиться в Одесі з радіальними виїздами в міста Ніколаїв та Білгород-Дністровський. Керівник практики — асистент Хомутов В. А. Метою практики є вивчення особливостей територіальної організації регіону Українського Причорномор'я, оцінка природно-ресурсного потенціалу, його приморського положення, демографічної ситуації, галузевої структури господарства та перспектив подальшого розвитку. Для м. Одеси розроблені різні маршрути туристичних одноденних екскурсій. Результатом практики є щоденники практики та звіти кожної бригади за планом комплексної соціально-економічної характеристики регіону.

Виробнича маршрутна практика для студентів 3-го курсу. Відповідно до навчального плану, проходить за двома напрямками — одна група рухається за маршрутом Одеса—Санкт-Петербург—Одеса з радіальними виїздами та друга група — за маршрутом Одеса—Чорнівці—Ужгород—Львів—Одеса з радіальними виїздами. Метою виробничої маршрутної практики є поглиблення та закріплення теоретичних знань, які студенти одержали при вивченні курсів “Регіональна економіка і соціальна географія” та “Географія промисловості”, практичне засвоєння методики польових економіко-географічних досліджень, а також придбання практичних навиків збору і систематизації та первинної обробки інформації. Виробнича практика студентів 3-го курсу — під час виробничої практики проводиться комплексне соціально-економіко-географічне вивчення регіону Українського Причорномор'я (Одеська, Ніколаївська та Херсонська області та їх адміністративні райони). Кожний студент збирає статистичні дані за окремими питаннями загальної тематики практики. Під час польового ета-

пу студенти виїжджали на виробничі бази практики, де в процесі роботи отримують первинні статистичні матеріали для комплексного економіко-географічного опису. Базами практики є обласні і районні статистичні управління, відділи економіки обласних і районних держадміністрацій, промислові та сільськогосподарські підприємства.

Виробнича практика студентів 4-го курсу проходить в управлінських установах Одеси і районів Одеської області. Практичні навички та знання, отримані під час навчання та закріплені на практиках, наші випускники використовують в своїй практичній роботі: на посадах вчителів географії в школах, в державних управлінських установах, туристичних організаціях, науково-дослідних лабораторіях та ін. Мета переддипломної практики — збирання фактологічного матеріалу для підготовки дипломних та магістерських робіт.

Студенти, що спеціалізуються на кафедрі, регулярно приймають участь і стають призерами різноманітних студентських олімпіад і конференцій.

Література

1. Топчієв А. Г., Костченко А. В., Проскура З. В., Яцюк З. И. Основы методики земельного кадастра горных районов (на примере Украинских Карпат). — Львов: Изд. Львовского ун-та, 1966. — 90 с.
2. Топчієв А. Г. Геоэкология: географические основы природопользования. — Одесса: Астропринт, 1996. — 391 с.
3. Топчієв А. Г. и др. Концепция социально-экономического развития Одесской области. — Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 1994. — 61 с.
4. Топчієв А. Г., Полоса А. И., Михайлова Н. П. и др. Одесская область: Территориальная организация и структура хозяйства. Концепция социально-экономического развития. — Одесса: Маяк, 1991. — 313 с.
5. Топчієв А. Г. Методика полевых экономико-географических исследований. — Одесса, ОГУ, 1973. — 49 с.
6. Топчієв А. Г. Пространственная организация географических комплексов и систем. — Киев-Одесса: Высшая школа, 1988. — 188 с.
7. Топчієв О. Г.. Терміни і поняття в економічній географії. — Київ: Радянська школа, 1982. — 42 с.
8. *Black Sea Environmental Priorities Study: National Report of Ukraine* // United Nations Publications. — New York, 1998 — P. 105.
9. Андерсон В. Н., Топчієв А. Г. Изучение структур и текстур (учебное пособие). — Одесса: ОГУ, 1987. — 78 с.
10. *Географія Одещини*. Природа, населення, господарство. Під заг. ред. проф. Топчієва О. Г.. — Одеса: Астропринт, 1998. — 88 с.
11. Геренчук К. І., Раковська Е. М., Топчієв О. Г. Польові географічні дослідження (навчальний посібник). — К.: Вища школа, 1975. — 248 с.
12. *Ми — одесити*: Експериментальний навчальний посібник з краєзнавства (за заг. ред. проф. Козицького С. В.) // Топчієв О. Г. Природа, населення, господарство. — Одеса: Маяк: Ріно, 1997. — 320 с.
13. Нефьодова Н. Є. Регіональний водогосподарський комплекс: теорія, методика і практика суспільно-географічних досліджень: Монографія. — Одесса: Астропринт, 2007. — 240 с.
14. Топчієв О. Г., Ткачов А. О. та ін. Національна доповідь про стан і перспективи встановлення національної мережі інтегрованого управління прибережною смугою морів в Україні. — Київ — Одеса: Мінекобезпеки України, 1995. — 157 с.
15. Топчієв О. Г.. Основы суспільної географії (підручник). — Одесса: Астропринт, 2009. — 544 с.

16. *Топчієв О. Г.* Теоретичні основи регіональної економіки (навчальний посібник). — Київ: Вид-во УАДУ, 1997. — 140 с.
17. *Одеський регіон: природа, населення, господарство*: Навч. пос. / О. Г. Топчієв, І. І. Кондратюк, О. І. Полоса та ін.; За заг. ред. О. Г. Топчієва. — Одеса: Астропринт, 2003. — 184 с.
18. *Пыжов В. Г.* Вычислительная математика для географов. Тексты лекций. — Одеса: Ротапринт ОГУ, 1975.
19. *Пыжов В. Г.* Экономическая география Мирового океана. Тексты лекций. — Одесса: Астропринт, 1996. — 97 с.
20. *Пыжов В. Г.* Математические методы в экономической географии. Тексты лекций. — Одесса: Ротапринт ОГУ, 1975.
21. *Пижов В. Г.* Соціальна географія. Тексти лекцій. — Одеса: Астропринт, 2005. — 196 с.
22. *Пижов В. Г.* Статистичний аналіз в суспільній географії. Тексти лекцій. — Одеса: Астропринт, 2001. — 128 с.
23. *Светличный А. А., Андерсон В. Н., Плотницкий С. В.* Географические информационные системы: технология и приложения. Научное издание. — Одесса: Астропринт, 1997. — 196 с.
24. *Топчієв О. Г., Безверхнюк Т. М., Тітенко З. В.* Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики. — Одеса: ОРІДУ, 2005. — 223 с.
25. *Топчієв О. Г.* Основи суспільної географії (навчальний посібник). — Одеса: Астропринт, 2001. — 556 с.
26. *Топчієв О. Г.* Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики (навчальний посібник). — Одесса: Астропринт, 2005. — 632 с.
27. *Топчієв О. Г., Толкаченко Л. П.* Мій рідний край — Одещина (підручник). — Одеса: Ярослав, 2004. — 160 с.
28. *Яворська В. В.* Геодемографічні процеси і геодемографічні райони Українського Причорномор'я: Методологічні і методичні проблеми. Монографія. Одеса: Астропринт, 2007. — 208 с.
29. *Яворська В. В.* Політична карта світу (методичний посібник) Одеса: ДВЦ "Південний експрес", 2007. — 73 с.

А. Г. Топчиев, Н. Е. Нефедова, В. В. Яворская

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра экономической и социальной географии,
Шампанский пер., 2, Одесса-58, 65058, Украина

КАФЕДРА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И СОЦИАЛЬНОЙ ГЕОГРАФИИ

Резюме

Представлена история кафедры экономической и социальной географии Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, начиная со времени ее организации в 1921 г. Названы заведующие кафедрой (с 1921 г.) и преподавательский состав кафедры послевоенного времени. Показаны главные направления научно-исследовательской работы коллектива кафедры и отдельных ученых, участие кафедры в научной и общественно-политической жизни страны, региона, г. Одессы. Охарактеризованы место и роль кафедры в подготовке специалистов-географов и научных кадров высшей квалификации. Названы основные публикации сотрудников кафедры, в числе которых учебники и учебные пособия, монографии и национальные доклады, зарубежные публикации.

Ключевые слова: кафедра, география, экономика, социология, наука, образование.

O. G. Topchiev, N. E. Nefedova, V. V. Yavorska

National Mechnikov University of Odessa,
Department of Economic and Social Geography,
Shampansky prov., 2, Odessa-58, 65058, Ukraine

DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL GEOGRAPHY

Summary

History of department of economic and social geography of the Odessa national university of the name is presented, since time of its organization in 1921 Managers are adopted by a department (since 1921) and teaching staff of department of post-war time. Main research work of collective of department and separate scientists assignments, participation of department, are rotined in scientific and social and political life of country, region, Odessa. A place and role of department is described in preparation of specialists-geographers and scientific shots of higher qualification. The basic publications of employees of department are adopted, in the number of which textbooks and train aids, monographs and national lectures, foreign publications.

Key words: cathedra, geography, economy, sociology, science, education.